

Kókai-Nagy Viktor

MIT JELENT IRGALMASNAK LENNI?

Amikor az ember irgalmat gyakorol, akkor képes talán a leginkább megjeleníteni saját életében, viselkedésében Isten természetét. A görög szó (*eleēmōnes*) etimológiailag a „vágás, hasadás” jelentésből ered, innen a szívhasadás, azaz a részvét, aminek az ellentéte az irigység lesz a másik ember szerencséje láttán.¹ Az irgalmasság tehát alapvetően egy megindultság a másikat ért (jogtalan) sérelem miatt, amit látva az ember könyörületre indul. Különösen jellemző a törvénykezési gyakorlathoz kapcsolódva: a védelem célja a bíró könyörületét, irgalmát felkelteni.² A héber *hesed* kifejezés is alapvetően a személyes emberi kapcsolatokra vonatkozott: irgalmasságot tenni valakivel, valakinek – amire az esetek többségében hasonló reakciót vár el az ember, hiszen a legtermészetesebb emberi kötődés velejárója a könyörület gyakorlása.³ Ebből adódóan egy viszonyfogalomról beszélhetünk (pl. két személy, a király és alattvalói stb.). Ehhez hasonlóan a görög irodalomban és a populáris erkölcsiségben is pozitív jelentéstartalmat hordoz, még ha a filozófiai etika fenntartásokkal szemléli is azt, hangsúlyozva, hogy az irgalmasság kölcsönössége a barátság alapvető építőköve.⁴ De a jó király ismertetőjegyei között is előkelő helyen áll irgalmassága.

1 Bolyki János: A boldogmondások, *Theológiai Szemle*, 33. évfolyam, 1990/6, 321–328, 325.

2 Lásd Bultmann, Rudolf: ἔλεος κτλ., in Kittel, Gerhard (hrsg.): *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Band II, Δ – Η, Stuttgart, Kohlhammer, 1935, 474–483, 474k.

3 Zobel, Hans-Jürgen: ἡγάπη, in Botterweck, G. Johannes – Ringgren, Helmer (hrsg.): *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, Band III, טו – טז, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz, Kohlhammer, 1977, 48–71, 51k.

4 Betz, Hans Dieter: *The Sermon on the Mount*, Minneapolis, Fortress Press, 1995, 133.

Az Újszövetségben és Jézus szóhasználatában a szó jelentését nem annak profán, hanem ószövetségi kultuszi jelentése határozza meg. Ami a szó Istenhez kapcsolódó tartalmát illeti, számtalan esetben olvasunk az istentelen megigazításáról mint Isten tetteről, amire Őt szeretete és irgalma indítja.⁵ Ez lesz a példa az ember előtt, aki az irgalom gyakorlásával Isten akaratának tesz eleget, ezért szoros kapcsolatban áll a törvényességgel (*mispah*), az igazságossággal (*cōdakah*) és a tudással/ismerettel (*daat*). Ugyanakkor soha nem válik a törvénné,⁶ hiszen az irgalmat, a könyörületeséget nem lehet megparancsolni (lásd Mt 18,33)! Ugyanakkor mégiscsak elvárható, hiszen a könyörülő ember Istenhez válik hasonlónak, aki haragja helyett irgalmának ad teret (vö. 2Móz 34,6). És noha Isten irgalmat kíván és nem áldozatot, ismeretet és nem égőáldozatot (Hós 6,6 – vö. Mt 9,9–13; 12,1–8; 23,23), ez nem jelenti azt, hogy az ember bármit is adhatna Istennek, hozzátehetne Istenhez az irgalom gyakorlásával, de megmutathat valamit abból, amit az embereknek és a világnak Isten jelent, és amit saját maga megtapasztalt Istenből (vö. Lk 1,50.58.72; 10,37).⁷ Az irgalmasság fogalmában három tényező válik meghatározóvá: annak cselekvés- és közösségi jellege, illetve tartóssága,⁸ vagyis ez nem egy egyszeri esemény, hanem naponkénti megnyilvánulása a hitnek és Isten ismeretének; nem pusztá fellángolás, hanem tartósan gyakorolt emberi magatartás, vagyis nem elméleti ismeret, hanem tett, amit a másikkal, a felebaráttal szemben gyakorolhatunk.

Az irgalmas Isten

Az Újszövetséget olvasva két jellegzetes összefüggésben találkozhatunk Isten irgalmával. Egyfelől amikor arról esik szó, hogy irgalma gyakorlásában Istent semmilyen emberi norma nem köti, másfelől konkrét esetekről olvasunk, amikor Jézus irgalmat gyakorol a hozzá fordulókon, és ebben egyértelműen az Atyára mutat, illetve példázataiban szintén egy könyörületes Istent mutat be hallgatói számára.

Isten irgalma alkalmanként, az ószövetségi szóhasználatnak megfelelő módon, hűségében (vö. Lk 1), valamint az üdvtörténet összefüggésében nyilvánul meg, ahogyan az például Pál érvelésében is megjelenik a római gyülekezethez. Ebből egyértelművé válik: Isten kegyelme alapvetően nem más, mint üdvtörténeti és eszkatológiai tette Krisztusban;⁹ illetve irgalma gyakorlásában semmilyen emberi norma nem köti, nem kötheti (Róm 9,14–24), „itt valóban Isten istenségéről van szó, ami a történelemben válik nyilvánvalóvá. Csak így maradhat könyörülete elérhetetlen és mégis hiteles”.¹⁰

5 Lásd STUHLMACHER, Peter: *Az Újszövetség bibliai teológiája*, 1. kötet, *Alapvetés. Jézustól Pálig*, ford. Koczó Pál, Budapest, Kálvin Kiadó, 2017, 322k.

6 Vö. ZOBEL: i. m., 54–56, 59, 71.

7 Vö. STAUDINGER, Ferdinand: ἔλεος κτλ., in BALZ, Horst – SCHNEIDER, Gerhard (hrsg.): *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Band I, ΑαϞών – Ἐνώχ, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz, Kohlhammer, 1980, 1046–1052, 1048.

8 ZOBEL: i. m., 56.

9 BULTMANN: i. m., 480.

10 LUZ, Ulrich: *Das Geschichtsverständnis des Paulus*, München, Chr. Kaiser Verlag, 1968, 75.; Lásd továbbá Uo., 240.

De legalább ugyanennyire egyértelművé válik az is, hogy mindez terve szerint történik (Róm 11,11–16.25k; 16,26). A kegyelem egy ajándék, mert az ember cselekedete nélkül, sőt alkalmanként cselekedetei ellenére nyer irgalmat (Róm 11,30k). Isten pedig mindenkit az engedetlenség alá vetett, hogy mindenkin könyörüljön (Róm 11,32). És mivel „a kiválasztás mindig a nem kiválasztottakat célozza meg, pontosabban: a még nem kiválasztottakat. A kiválasztás pedig, Ábrahám kiválasztásának értelmében, csak univerzális lehet”,¹¹ ezért a pogányokat, akiket korábban kizárt a kiválasztottságból, az evangéliumban megjelenő hívása által népéhez kapcsolt. Mindez Isten szuverén szabadsága, amivel átformálja a történelmet: Isten tette nem reakció, hanem akció,¹² amit elsődlegesen irgalmában tapasztalunk meg. Irgalma záloga pedig egy irgalmatlan tett: Jézus Krisztus áldozatvállalása (vö. Gal 1,4; 2,20).

Jézus számtalan esetben mutatja meg irgalmát abban, hogy a tőle kérőktől nem fordul el (Mk 10,47k par., Mt 9,27k; 20,30k), sőt még a tisztasági előírásokat is figyelmen kívül hagyja, ha a könyörületről van szó (Mt 15,21–28; Lk 17,11–14). Jézusnak ezekben a cselekedeteiben Isten korlátlan szeretete nyilvánul meg az ember iránt, hiszen ő Isten reprezentánsa. Ehhez azonban szükség van az ember hitére – úgymond, ez az ember része, aktivitása. A csodákban az eljövendő Isten országának íze jelenik meg, ami megfelel a teremtés egykori rendjének, amikor még kimondhatta a Teremtő, hogy amit alkotott, az jó.¹³ Amikor pedig Jézus Isten országaról szól, akkor a királyságról mint fogalomról beszél, azonban soha nem nevezi Istent királynak vagy uralkodónak. Üresen marad a trón, de csak azért, hogy ezt a hiányt az Atya metaforájával töltsse ki. Isten királyságában nem úgy gyakorolja a hatalmat, mint király, hanem mint Atya.¹⁴ Jézusnál az Atya kifejezésnek az ad egyedi jelleget, hogy az eljövendő bírót, a könyörtelen ítélethozót azonosítja az irgalmas Atyával,¹⁵ akinek valódi arca Jézus odafordulásában mutatkozik meg. Istent Jézusnál tehát nem a múlt, hanem a mellette megtapasztalható jelen és a tanításában feltárulkozó jövő mutatja meg, amelyben úgy jelenik meg, mint aki az elveszetteket keresi (Lk 15,1–10), és könyörölni akar az emberen (Mt 18,23–27).¹⁶ Összességében elmondhatjuk tehát, hogy a Názáreti könyörületessége Isten könyörületessége, célja pedig a bűnös megtérése (vö. Lk 15,7), akit személyesen ér a megszólítás, a hívó szó meghallása, a döntés felelőssége pedig így az adott személy felelősségévé válik.

11 ZEINDLER, Matthias: *Erwählung. Gottes Weg in der Welt*, Zürich, TVZ, 2009, 21.

12 Lásd ehhez HAACKER, Klaus: *Der Brief des Paulus an die Römer*, Leipzig, Evangelische Verlagsanstalt, 1999², 190–197.

13 SCHNELLE, Udo: *Theologie des Neuen Testaments*, Göttingen, Vandenhoeck & Rurecht, 2016³, 74–77.

14 Vö. THEISSEN, Gerd: *Die Religion der ersten Christen. Eine Theorie des Urchristentums*, Gütersloh, Chr. Kaiser – Gütersloher Verlagshaus, 2001, 51.

15 Lásd SCHNELLE: i. m., 116k.

16 Jézus Isten országaról szóló ígéhirdetésének középpontjában nem a végítélet fenyegetése áll (mint például Keresztelő János ígéhirdetésében), hanem „Isten készsége a szegények és bűnösök kegyelmes elfogadására, amit maga Jézus az életével is példáz” – STUHLMACHER: i. m., 79.; vö. továbbá Uo., 82k.

Az irgalmas ember

Az ember irgalmat gyakorolhat közvetve, az istentisztelethez köthetően, vagy közvetlenül, embertársa szükségét látva. Közvetve, azaz betartva a már az Ószövetségben megjelenő kíváncsiságot, miszerint adományaival támogatnia kell a nála elesettebbeket, és erre az egyik legjobb forma, ha ezt a közösségen keresztül teszi. Abban ugyanis az 5Móz 6,4–6-ból jól ismert hármasság jelenik meg: Szeressed teljes szívedből (imádság mint a szív szava), teljes lelkedből (böjt mint a lélek sanyargatása) és teljes erődből (anyagi erő is, melyet az adakozásban használ helyesen az ember).¹⁷ Ahogyan az „irgalmas, irgalmasnak lenni” kifejezés a zsidó gondolkodásban az ember istentiszteletéhez is kapcsolódik, annak minőségét tükrözi. A hiteltelen áldozatbemutatás ellentétét mutatja fel, a helyes viselkedést az irgalmasság jellemzi (vö. Hós 6,6; Ám 5,21kk). Ez a jelentéstartalom jelenik meg az Újszövetségben is (lásd Mt 5,7; Zsid 2,17). Az irgalom gyakorlása tehát Isten helyes tiszteletéhez tartozik. Ezért találó észrevétel, hogy az irgalmasság és a béketeremtés a boldogmondásokban (Mt 5,7.9) megfeleltethető az ároni áldás szövegével, ahol szintén egymás után következik a „könyörülni” és a „békességet adni” kifejezések, vagyis a két boldogmondás tulajdonképpen felszólítás az *imitatio Deire*.¹⁸ Az a kép pedig, amelyet utánoznunk kell, az irgalmas Isten képe (Mt 9,13; 12,7), ahogyan azt Jézus élte elénk.

Máté az irgalmasság helyes gyakorlatáról (Mt 6,1–4) úgy szól, mint az ember hálájának megnyilvánulásáról (vö. Lk 12,33k). Az irgalmasság kézzel foghatóvá válik az adakozásban (erre utal a görög kifejezés közös gyökérzete), ami a helyes istentisztelet része. Ez a gondolat megjelent már az Ószövetségben is: ne csak Istennek áldozzon, de hozzon áldozatot másokért is. Ennek ellenére csak az őskereszténységben alakul ki a szegények gondozásának mint az igaz istentisztelet részének az a szervezett formája, amiről a Bibliában olvashatunk (vö. ApCsel 2,44; 4,32kk; Gal 2,10).¹⁹ „A gyülekezeti élet, amennyire ez ma kivethető, két ponton vált hangsúlyossá, a házaknál megtartott összejövetelekben és a kölcsönös szociális támogatásban.”²⁰ Ez a két alaptevékenység rajzolódik ki az ApCsel 6,1–6-ban is, ahol Lukács az asztalnál végzett és az ige szolgálatát említi. Ezt értékelhetjük úgy, hogy a második szolgálat az első felett áll, mint ahogyan a tizenkettő rangban megelőzi a hetek csoportját,²¹ de úgy is olvasható a szöveg – és

17 GERHARDSSON, Birger: Geistiger Opferdienst nach Matthäus 6,1–6. 16–21, in BALTENSWIEILER, H. (hrsg.): *Neues Testament und Geschichte. FS für O. Cullmann*, Tübingen, J. C. B. Mohr, 1972, 69–77, 74.

18 GREEN, H. Benedict: *Matthew. Poet of the Beatitudes*, Sheffield, Sheffield Academic Press, 2001, 206kk.

19 A témához lásd KÓKAI-NAGY VIKTOR: *A hegyi beszéd*, Budapest, L'Harmattan, 2007, 231k.

20 GNILKA, Joachim: *Die frühen Christen. Ursprünge und Anfänge der Kirche*, Freiburg – Basel – Wien, Herder, 1999, 251.

21 Így véli KOCIS Imre: *A szolgálatok és szolgálattelvők az Újszövetségben*, Budapest, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 2018, 29.

ez tűnik valószínűbbnek,²² hogy István körének eredetét így egészen Jézus tanítványaihoz vezethetjük vissza (ApCsel 6,6), akik maguk is mindkét szolgálatot végezték. És abban kérték a görög anyanyelvűek segítségét, hogy a görögül beszélők között végezzék ugyanezt a szolgálatot: a jótekönykodást és az igehirdetést.²³

Gondolatainkat tovább vezetheti az alamizsnálkodás közvetlen formájához, ha eltöprengünk azon, miként hozható szinkronba a Mt 6,3 – miszerint úgy tegyünk jót, hogy szinte mi magunk sem tudjuk – a Mt 5,16-tal, ahol azt olvassuk, hogy úgy világítsanak az emberek előtt a ti jó cselekedeteitek, hogy ezeket látva a ti mennyei Atyátokat dicsőítsék. Gondolhatnánk arra, hogy a közösség által végrehajtott jó cselekedetekre vonatkozik a második kijelentés, de nem pusztán ennyiről van szó. Ha figyelmesen olvassuk a szöveget, rögtön szembetűnik, hogy más kifejezés jelenik meg a két versben (Mt 6,3: *elémósuné* – alamizsna, jótekönykodás; Mt 5,16: *kala erga* – jó cselekedetek). Az alamizsnálkodás kivitelezhető titokban is, hiszen egy adomány sokféle módon felhasználható, a jót tevés viszont konkrét, szemmel látható tett, amihez szükség van a másik személyre, még pontosabban, a másik személy jelenlétére. Erre mutat rá Jézus megkenetésekor: irgalmasságot mindig gyakorolhattok, mert a szegények mindig veletek lesznek, de az asszony jót tévése csak most lehetséges, amikor itt vagyok veletek (vö. Mk 14, Mt 26,6–11). Ez a személyes tett válik fontossá az irgalmas samaritánus (Lk 10,25–37) történetében is. A példázat pontosan azt mondja el, mit jelent irgalmasnak lenni a gyakorlatban, hogyan válhat a szeretet hármasságának (Isten – a másik ember – én magam)²⁴ elméleti ismerete cselekvő szeretetté.²⁵ Jézus arra a kérdésre válaszolva meséli el ezt a történetet, hogy ki az ember felebarátja, és a törvénytudó maga mondja ki a lényegét: a szükségét szenvedő az irgalmasságot cselekvővel lettek *egymás* felebarátai.²⁶ A zsidóságon belül a felebarát szeretetének parancsa elsődlegesen a néptársra vonatkozott.²⁷ Ez a szabály kapcsolódik össze egy a keleti világban alapvetően elfogadott irgalmassággal, a másik szükségét látva,²⁸ amely kiterjedt a

22 Vö. SCHWEIZER, Eduard: *Gemeinde und Gemeindeordnung im Neuen Testament*, Zürich, Zwingli Verlag, 1962², 42k.

23 Semmi nem indokolja, hogy a szolgálatnak ezt a két formáját élesen elválasszuk egymástól, sőt inkább ennek ellenkezője igaz. Nem véletlen, hogy az ApCsel 21,8-ban Fülöp evangélistaként jelenik meg. A szolgálat, diakónia témájához lásd részletesen KÓKAI-NAGY Viktor: Diakónia az Újszövetségben, *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, 64. évfolyam, 2019/1, 221–234.

24 Lásd KÓKAI-NAGY: *A hegyi beszéd*, 303k.

25 Hangsúlyos, hogy Jézus, noha az írástudónak, aki elméleti igazságot mond ki, felidézve a szeretet nagy parancsolatát (Mk 12,28–31 par.), az aktív cselekvést tanácsolja: „tedd ezt, és élni fogsz” – JEREMIAS, Joachim: *Die Gleichnisse Jesu*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1965⁷, 201. Lásd továbbá BOVON, François: *Das Evangelium nach Lukas*, Neukirchen Vluyn, Benzinger – Neukirchener, *EKK III/2*, 1996, 87.

26 Jézus megfordítja a törvénytudó kérdését, míg ő a szeretet tárgyára kérdezett rá (10,29), Jézus azt kérdezi tőle, hogy ki volt a felebarátja a bajba jutott embernek (10,36), vagyis az válik fontossá, ki vár el segítséget tőlem – JEREMIAS: i. m., 203.

27 Lásd STUHLMACHER: i. m., 107–109.

28 Ebben különbség figyelhető meg az antik keleti és a nyugati gondolkodás között. Nyugaton ugyanis nem igazán találunk példát a személyes jótekönykodásra vagy speciálisan a szegények támogatására, jóllehet az antik polisz is élvezte a magánemberek adományainak gyümölcsét, de ez alapvetően a

társadalom peremére szorultakra (árvákra, özvegyekre stb.) éppen úgy, mint bizonyos megkötöttségekkel az ellenségre és az idegenre. A könyörületesség nemcsak a jómódúak, hanem a nép minden tagjának kötelessége, hiszen ne azért könyörülj a másikon, mert tehetősebb vagy, hanem azért, mert az egész nép kiszolgáltatott és idegen volt Egyiptomban, ahonnan az Úr megszabadította.²⁹ A felebarát és Isten szeretete tehát szorosan összekapcsolódott.³⁰ Jézus azonban még ezt is képes felülírni és radikalizálni, amikor nem megy bele annak a meghatározásába, hogy ki az ember felebarátja, hanem egyenesen az ellenség szeretetére szólít fel,³¹ amibe minden ember beletartozik, hiszen ha még az ellenségünket is szeretni kell, akkor senki ellen nem emelhetünk kifogást, akkor mindenkivel szemben irgalmat kell gyakorolnunk. „A felebaráti szeretet és az ellenség szeretete megfelel Isten szeretetének”³² – ez az irgalmasság gyakorlásának alapelve.

Mit jelent tehát az irgalom gyakorlása? Jézus soha nem kérdőjelezte meg Isten szuverenitását, elfogadta döntését – még ha ez nehezebbre esett is (vö. Mk 14,33–41 par.), és miközben rámutatott a végső napokra, amikor Isten bíróként fog ítéletet mondani az ember(iség) felett, mégis azt hangsúlyozta, hogy Istent alapvetően mégsem ilyennek kell látnunk, hanem sokkal inkább irgalmas Atyának. Ez az irgalom jelent meg Jézus tetteiben és tanításában, ami minket is a könyörület gyakorlására kell indítson. A keresztyén ember egyrészt a közösségen keresztül, közvetett módon gyakorolhatja az irgalmat mint a helyes istentisztelet részét. De legalább ugyanennyire fontos, hogy közvetlenül is irgalmas legyen felebarátjával, pontosabban Jézus tanításának megfelelően: még az ellenségének is irgalmas felebarátjává váljon, látva annak szükségét.

ABSZTRAKT

Mit jelent irgalmasnak lenni?

Az irgalom isteni erény, de legalábbis a jó király ismertetőjegye, hiszen hatalom kell a gyakorlásához. Jézus irgalmas a hozzá fordulókhoz és ebben egyértelműen az Atyára mutat, ill. példázataiban szintén egy könyörületes Istent mutat be hallgatói számára, akit semmilyen emberi norma nem köt irgalma gyakorlásában. Jézus követése pedig többek között ennek utánzását jelenti a hívő ember számára, aki irgalmat gyakorolhat közvetve, az istentisztelethez köthetően, vagy közvetlenül, embertársa szükségét látva.

Kulcsszavak: irgalom, könyörület, imitatio Dei

nyilvános események és közintézmények költségeinek átvállalásában állt: fürdők, piacok, színházak, vízvezetékek építése és karbantartása, színházi előadások, játékok finanszírozása – THEISSEN: i. m., 134.

29 Vö. THEISSEN: i. m., 134.

30 Ezért nem lepődhetünk meg azon, hogy az irgalmas samaritánus története után Máriáról és Mártáról olvasunk, ahol éppen Isten szeretete a téma. Az evangélista számára ez a kettő elképzelhetetlen a másik nélkül – lásd BOVON: i. m., 82.

31 A témához lásd KÓKAI-NAGY: *A hegyi beszéd*, 196–207.

32 STUHLMACHER: i. m., 108.

ABSTRACT

What does it Mean to be Merciful?

Mercy is a divine virtue, or at the very least the hallmark of a good king, since power is required to exercise it. Jesus is merciful toward those who turn to him, and in this he clearly points to the Father; furthermore, in his parables he also presents to his listeners a compassionate God, whose mercy is not bound by any human standard. For the believer, following Jesus means, among other things, imitating this: practicing mercy indirectly, in connection with worship, or directly, by seeing the needs of one's fellow human beings.

Keywords: mercy, compassion, imitatio Dei